

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVIII (2/2018)

nadesłany: 02.10.2018 r. – przyjęty: 06.12.2018 r.

Piotr KWIATKOWSKI*, **Ewa JURCZYK-ROMANOWSKA****

Funkcjonalność wychowawcza rodziny a ryzykowna aktywność młodzieży w Internecie

The upbringing functionality of the family and online risk behaviours of young persons

Streszczenie

Cel: Przedmiotem analizy autorzy uczynili zachowanie problemowe młodzieży w Internecie. Dotyczyły one: (1) umawiania się na randki za pośrednictwem Internetu, (2) „zarywania” nocy z powodu korzystania z Internetu, (3) hejtowania w Internecie oraz (4) zaniedbywania nauki z powodu używania Internetu.

Metody: Próba badawcza wynosiła 674 uczniów z różnych placówek oświatowych (szkół średnich i zawodowych z terenu województwa dolnośląskiego). Średnia wieku wyniosła 18,43. Badania przeprowadzono w oparciu o analizę korelacji według wzoru Pearsona, analizę regresji wielokrotnej i analizę regresji czynnikowej.

Wyniki: Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy ogólną skłonnością do zachowań ryzykownych w Internecie a (1) problemami eksternalizacyjnymi, (2) z poszukiwaniem wrażeń (3) z ogólną skłonnością do zachowań ryzykownych, czyli rozhamowaniem neurobehawioralnym oraz (4) funkcjonalnością wychowawczą rodziny generacyjnej, przy czym ta ostatnia korelacja ma znak ujemny.

* e-mail: piotr.kwiatkowski@uwr.edu.pl

Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski, ul. J.W. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska.
ORCID: 0000-0002-4283-0278.

** e-mail: ewa.jurczyk-romanowska@uwr.edu.pl

Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski, ul. J.W. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska.
ORCID: 0000-0002-1508-5604.

Wnioski: Osoby z wysokim nasileniem cechy neurobehawioralnego rozhamowania, pochodzące z rodzin o wysokiej funkcjonalności wychowawczej (co oznacza wysoką resiliencję systemu rodzinnego oraz wysoką jakość celowych oddziaływań na dzieci – autorytatywne rodzicielstwo), ujawniają skłonność do podejmowania ryzyka w Internecie na poziomie porównywalnym z osobami bez cech rozhamowania, podczas gdy niska funkcjonalność rodziny, w skojarzeniu z wysokim poziomem neurobehawioralnego rozhamowania, wyraźnie podwyższa wskaźniki ryzykownej aktywności internetowej młodzieży.

Słowa kluczowe: funkcjonalność rodziny, zachowania ryzykowne, rozhamowanie neurobehawioralne, aktywność w Internecie.

Abstract

Aim: The authors have made online risk behaviours of young persons the subject of their analysis. The behaviours pertained to: (1) online dating, (2) staying up all night to be online, (3), online “hating”, and (4) neglecting studying to be online.

Methods: The research sample consisted of 674 students of diverse schools (secondary and vocational schools in the Dolnośląskie voivodship). The average age was 18.43 years. The research was conducted on the basis of the Pearson correlation analysis, multiple regression analysis, and factor regression analysis.

Results: On the basis of the conducted research it has been established that there is a statistically significant correlation between the tendency to engage in risk behaviours online and (1) externalisation problems, (2) sensation seeking, (3) a general tendency to engage in risk behaviour, that is, neurobehavioural disinhibition, as well as (4) the functionality of the family of origin, with a negative correlation with the latter.

Conclusions: Individuals with a high level of neurobehavioral disinhibition from families with high upbringing functionality (which implies a high resilience of the family system as well as a high quality of the purposeful influence on the children – authoritative parenting) display a tendency to take risks online to a level comparable with non-disinhibited individuals, while a low functionality of the family in association with a high level of neurobehavioral disinhibition significantly increases the indicators of risk behaviour online among young persons.

Keywords: functionality of the family, risk behaviour, neurobehavioral disinhibition, online activity.

Założenia

Komunikacja za pomocą Internetu jest sferą życia społecznego, której znaczenia dla współczesnego człowieka nie da się przecenić¹. Oczywiście jest

¹ Por.: M. Castells, *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007; M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

również obecność licznych zagrożeń, które wiążą się z aktywnością człowieka w Internecie². Z tego powodu badacze zachowań ryzykownych młodzieży od pewnego czasu, obok tradycyjnych postaci zachowań ryzykownych lub objawów niedostosowania, włączają w swoje analizy kwestie aktywności w sieci³. Wśród tego rodzaju zachowań należy problemowe używanie komunikatorów, telefonów komórkowych, gier sieciowych czy uzależnienie od Internetu⁴ i cyberprzemoc⁵. Niepokoić może rozpowszechnienie mowy nienawiści w mediach społecznościowych. Większość tego rodzaju problemowych zachowań w sieci ma swoje odpowiedniki w rzeczywistości realnej, które są od wielu lat przedmiotem analiz naukowych w psychologii, socjologii czy pedagogice⁶. Trzeba zauważyć, że o uwarunkowaniach podejmowania przez młodzież ryzykownej aktywności w sieci wiemy znacznie mniej niż o uwarunkowaniach tradycyjnych postaci ryzykownych zachowań.

Z punktu widzenia profilaktyki zachowań ryzykownych kluczowe znaczenie mają czynniki chroniące oraz promujące zdrowie i prawidłowy rozwój, ulokowane w środowisku rodzinnym. W literaturze przedmiotu podkreśla się protekcyjne znaczenie więzi dzieci z rodzicami i skutecznego monitorowania aktywności dzieci przez rodziców⁷, co bywa określane jako autorytatywne wy-

² S. Juszczak, *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000; M. Wawrzak-Chodaczek, *Środki masowego przekazu a społeczne kształtowanie rzeczywistości*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, eMPi2, Poznań 1997.

³ Por.: K. Ostaszewski (red.), *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nalogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017.

⁴ E. Aboujaoude, *Problemowe użytkowanie Internetu – przegląd literatury*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2010, nr 19, s. 247–261; P. Izdebski, M. Kotyśko, *Problemowe korzystanie z nowych mediów*, [w:] B. Habrat (red.), *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nalogi behawioralne* (s. 219–304), Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2016.

⁵ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.

⁶ R. Jessor, *Risk behavior in adolescence: a psychosocial framework for understanding and action*, „Journal of Adolescent Health” 1991, nr 12(8), s. 597–605; R. Jessor, S. Jessor, *Problem behavior and psychological development a longitudinal study of youth*, Academic Press, New York 1977; R. Jessor, J. Van Den Bos, J. Vanderryn, F.M. Costa, M.S. Turbin, *Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change*, „Developmental Psychology” 1995, nr 31(6); K. Ostaszewski, *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2014; K. Ostaszewski, *Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży*, [w:] *Czynniki chroniące młodzież 15-letnią przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. Raport z badań HBSC 2006*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2006; K. Ostaszewski, *Podstawy teoretyczne profilaktyki zachowań problemowych młodzieży*, [w:] M. Deptuła (red.), *Diagnostyka, profilaktyka i socjoterapia w teorii i praktyce pedagogicznej* (s. 111–137), Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005.

⁷ K.L. Kumpfer, R. Alvarado, *Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors*, „American Psychologist” 2003, nr 58(6–7), s. 457–465; K.L. Kumpfer, R. Alvarado, H.O. Whiteside, *Family-based interventions for substance use and misuse prevention*,

chowanie⁸. Wartość takiego stylu postępowania rodzicielskiego zaznacza się w okresie adolescencji, ponieważ mózg w tym okresie ulega dość radykalnej przebudowie, co skutkować może nasileniem pewnych przejawów rozhamowania i zwiększonej skłonności do podejmowania ryzyka, zwłaszcza w obecności rówieśników⁹. Istotne są również właściwości rodziny jako systemu – dobra komunikacja interpersonalna w rodzinie, wzorce spędzania czasu wolnego oraz pewna metawłaściwość rodziny, określana terminem *zrównoważenia systemu rodzinnego* w zakresie spójności i elastyczności¹⁰. W literaturze można również znaleźć opracowania dotyczące tzw. *resiliencji rodziny*¹¹, czyli zdolności systemu rodzinnego do konstruktywnego radzenia sobie z zewnętrznymi i wewnętrznymi zagrożeniami i przywracania równowagi systemu po destabilizujących go zdarzeniach. Wszystkie te zjawiska mają związek ze zdolnością skutecznej realizacji zadań opiekuńczych i wychowawczych w rodzinie. Kwiatkowski¹² założył związek resiliencji systemu rodzinnego z jakością celowych oddziaływań wychowawczych podejmowanych przez rodziców i potwierdził ten związek za pomocą analizy czynnikowej. Powstała w ten sposób skala do oceny jakości wychowania w rodzinie (lub inaczej – funkcjonalności wychowawczej rodziny), którą wykorzystaliśmy w naszych badaniach. Dotychczasowe badania, z użyciem przywołanej skali, pozwoliły stwierdzić, że funkcjonalność wychowawcza

„Substance Use & Misuse” 2003, nr 38(11–13), s. 1759–1787; K.L. Kumpfer, V. Molgaard, R. Spoth, *The Strengthening Families Program for the prevention of delinquency and drug use*, „Preventing childhood disorders, substance abuse, and delinquency” 1996, nr 3, ss. 241–267; K.L. Kumpfer, C.W. Turner, *The social ecology model of adolescent substance abuse: Implications for prevention*, „International Journal of the Addiction” 1990–1991, nr 25(4A), s. 435–463.

⁸ D. Baumrind, *Effective parenting during the early adolescent transition*, [w:] P.A. Cowan i M. Hetherington (red.), *Family transitions* (s. 111–163), Erlbaum, Hillsdale 1991; D. Baumrind, *Current patterns of parental authority*, „Developmental Psychology Monographs” 1971, nr 4, s. 1–103; L. Steinberg, J.D. Elmen, N.S. Mounts, *Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents*, „Child Development” 1989, nr 60(6), s. 1424–1436.

⁹ L. Steinberg, *A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking*, „Developmental Review” 2008, nr 28(1), s. 78–106; L. Steinberg, *Risk taking in adolescence new perspectives from brain and behavioral science*, „Current Directions in Psychological Science” 2007, nr 16(2), s. 55–59.

¹⁰ D. Olson, *FACES IV and the circumplex model: Validation study*, „Journal of Marital and Family Therapy” 2011, nr 37(1), s. 64–80.

¹¹ K. Black, M. Lobo, *A conceptual review of family resilience factors*, „Journal of Family Nursing” 2008, nr 14(1), s. 33–55; C.S. Henry, A. Sheffield Morris, A.W. Harrist, *Family resilience: Moving into the third wave*, „Family Relations” 2015, nr 64(1), s. 22–43; A.S. Masten, A.R. Monn, *Child and family resilience: A call for integrated science, practice, and professional training*, „Family Relations” 2015, nr 64(1), s. 5–21; F. Walsh, *Family resilience: A developmental systems framework*, „European Journal of Developmental Psychology” 2016, nr 13(3), s. 313–324; Taż, *Family resilience: A framework for clinical practice*, „Family Process” 2003, nr 42(1), s. 1–18.

¹² P. Kwiatkowski, *Resiliencja rodziny jako źródło pozytywnej adaptacji młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. XIII (1/2016), s. 311–343; Tenże, *Pracownicy w rozwojowych ścieżkach zdrowia. O wypaleniu z perspektywy koncepcji resilience*, [w druku].

rodziny jest ważnym źródłem indywidualnych zasobów pozytywnej adaptacji (takich jak resiliencja indywidualna czy poczucie koherencji). Ma ona status istotnej zmiennej egzogenicznej w ścieżkach przyczynowych, prowadzących do stresu szkolnego uczniów¹³, wypalenia zawodowego¹⁴ czy zachowań problemowych młodzieży¹⁵.

Celem badań prezentowanych w tej pracy jest sprawdzenie, czy zmienna ta jest predyktywna dla zaangażowania młodzieży w ryzykowną aktywność w Internecie oraz na czym polega jej ewentualna rola protekcyjna? Zanim przedstawimy założenia naszych badań, musimy scharakteryzować model teoretyczny zjawiska protekcji, tworzący ramy naszych rozważań. W literaturze na temat zjawiska *resilience* funkcjonują dwie interpretacje działania czynników chroniących¹⁶. W jednym z tych modeli zakłada się, że protekcja polega na redukowaniu skutków działania czynników ryzyka. Oznacza to, że czynnikami chroniącymi są zjawiska, które, występując w związku z obciążeniem czynnikami ryzyka, redukują negatywny wpływ tego obciążenia na przystosowanie, zdrowie lub rozwój. Model ten nazywa się *modelem redukowania ryzyka* lub – po prostu – *modelem protekcyjnym*. W drugim modelu zakłada się, że czynniki ryzyka i czynniki chroniące działają niezależnie od siebie, tyle że w przeciwny sposób. Model ten nazywa się *modelem równoważenia ryzyka* (albo *kompensowania ryzyka*). W kategoriach statystyki potwierdzenie tego ostatniego modelu jest stosunkowo proste – wymaga wykazania istotności tzw. efektów głównych czynnika ryzyka i czynnika ochronnego w analizie wariancji (lub istotności współczynników regresji w analizie regresji wielokrotnej). W przypadku modelu pierwszego weryfikacja jest nieco trudniejsza – konieczne jest spełnienie dwóch warunków. Po pierwsze, musi wystąpić istotny efekt interakcji czynnika ryzyka z czynnikiem protekcyjnym, co można wykazać w analizie wariancji lub w czynnikowej analizie regresji. Po drugie, należy wykazać, że korzystne działanie czynnika chroniącego zaznacza się w populacji osób obciążonych czynnikami ryzyka (musimy więc dokonać porównań międzygrupowych w analizie wariancji albo przeprowadzić analizę wykresu powierzchniowego w analizie regresji czynnikowej). Modele redukowania ryzyka i równoważenia ryzyka nie wykluczają się wzajemnie. Tak więc określony czynnik chroniący może samodzielnie promować dobrostan oraz – jednocześnie – redukować następstwa obciążenia czynnikami ryzyka. Podejmując nasze badania musieliśmy zatem wybrać zmienne, które można uznać za czynniki ryzyka zachowań problemowych

¹³ Tenże, *Resiliencja rodziny...*, dz. cyt., s. 311–343.

¹⁴ Tenże, *Pracownicy w rozwojowych ścieżkach...*, dz. cyt.

¹⁵ Tenże, *Rodzinne i temperamentalne uwarunkowania zachowań problemowych młodzieży*, [w:] A. Kamiński i M. Dobijański (red.), *Uzależnienia jako wyzwanie dla współczesnego pedagoga resocjalizacyjnego* (s. 77–87), Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Resocjalizacji i Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Warszawa 2018.

¹⁶ N. Garnezy, A.S. Masten, A. Tellegen, *The study of stress and competence in children: a building block for developmental psychopathology*, „Child Development” 1984, nr 55, s. 97–111.

młodzieży. Nasz wybór padł na dwie zmienne, które w sposób dość oczywisty wiążą się z podejmowaniem ryzyka. Pierwszą z tych zmiennych jest *zapotrzebowanie na stymulację* (potrzeba silnych wrażeń) czynnik temperamentalny, który występuje w różnych koncepcjach pod nieco różnymi nazwami – *novelty seeking*¹⁷ *sensation seeking*¹⁸. Związki poszukiwania wrażeń z podejmowaniem zachowań ryzykownych są dobrze udokumentowane¹⁹. U Marka Zuckermana znajdziemy również konstrukt *impulsywnego poszukiwania wrażeń* oraz *rozhamowanego poszukiwania wrażeń*²⁰, co implikuje powiązania potrzeby stymulacji z deficytami samokontroli lub rozhamowaniem neurobehawioralnym²¹. To z kolei pozwala wiązać interesujący nas konstrukt z kategoriami klinicznymi w postaci zaburzeń w zachowaniu (CD), zespołu nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi (ADHD) a nawet antysocjalnych zaburzeń osobowości (ASPD). Kazimierz Pospiszyl wymienia potrzebę silnych wrażeń jako jedną z rdzennych właściwości psychopatii²². Ogólną kategorią, która zdaje się łączyć zakresy wymienionych wyżej pojęć, są *eksternalizacyjne zaburzenia w zachowaniu*²³. Ta właśnie kategoria stanowiła w naszych badaniach drugą zmienną z obszaru ryzyka, z tym że pomiar miał dotyczyć deklaracji osoby badanej co do występowania u niej problemów eksternalizacyjnych lub/i objawów łączonych z ADHD (wspomnijmy, że początkowo w koncepcji Achenbacha symptomy ADHD były jedną z kategorii zaburzeń eksternalizacyjnych). Spodziewaliśmy się silnej korelacji zapotrzebowania na silne wrażenia z problemami eksternalizacyjnymi, co pozwalałoby na zintegrowanie obu miar i stworzenie z nich miary indywidualnej predyspozycji do podejmowania zachowań ryzykownych (jak okazało się – korelacja ta rzeczywiście jest silna).

Pozostaje nam wreszcie wskazać zachowania problemowe, które uczyniliśmy przedmiotem analizy. Były to cztery formy aktywności w Internecie, które

¹⁷ C.R. Cloninger, D.M. Svrakic, T.R.C. Przybeck, *A psychobiological model of temperament and character*, „Archives of General Psychiatry” 1993, nr 50, s. 975–990.

¹⁸ M. Zuckerman, *Sensation seeking: A comparative approach to a human trait*, „Behavioral and brain sciences” 1984, nr 7(3), s. 413–434.

¹⁹ P. Horvath, M. Zuckerman, *Sensation seeking, risk appraisal, and risky behaviour*, „Personality and individual differences” 1993, nr 14(1), s. 41–52.

²⁰ M. Zuckerman, *P-Impulsive sensation seeking and its behavioral, psychophysiological and biochemical correlates*, „Neuropsychobiology” 1993, nr 28, s. 30–36; R. Daitzman, M. Zuckerman, *Disinhibitory sensation seeking, personality and gonadal hormones*, „Personality and Individual Differences” 1980, nr 1(2), s. 103–110.

²¹ Por.: L. Kirisci, R.E. Tarter, M. Reynolds, M. Vanyukov, *Individual differences in childhood neurobehavior disinhibition predict decision to desist substance use during adolescence and substance use disorder in young adulthood: A prospective study*, „Addictive Behaviors” 2006, nr 31; R.E. Tarter, L. Kirisci, A. Mezzich, J.R. Cornelius, K. Pajer, M. Vanyukov, W. Gardner, T. Blackson, D. Clark, *Neurobehavioral disinhibition in childhood predicts early age at onset of substance use disorder*, „American Journal of Psychiatry” 2003, nr 160(6), s. 1078–1085.

²² K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985

²³ T.M. Achenbach, M.Y. Ivanova, L.A. Rescorla, L.V. Turner, R.R. Althoff, *Internalizing/externalizing problems...*, dz. cyt., s. 647–656.

z różnych perspektyw można uznać za ryzykowne: (1) umawianie się na randki za pośrednictwem Internetu, (2) „zarywanie”²⁴ nocy z powodu korzystania z sieci, (3) „hejtowanie” w Internecie i (4) zaniedbywanie nauki związane z nadużywaniem Internetu. Interesował nas nie tylko fakt występowania tego typu zachowań, lecz również trwałość tego rodzaju wzorców aktywności. W związku z powyższym pytaliśmy respondentów o ocenę prawdopodobieństwa wystąpienia u nich takich zachowań w przyszłości. Deklaracje przejawiania w przeszłości zachowań ryzykownych w sieci, łącznie z oceną prawdopodobieństwa wystąpienia takich zachowań w przyszłości, potraktowaliśmy jako miarę *zaangażowania w aktywność ryzykowną w Internecie* (trwałej skłonności behawioralnej w tym względzie).

Sformułowaliśmy następujące hipotezy:

- H1. Istnieje zależność skłonności młodzieży do podejmowania ryzykownych zachowań w sieci od poziomu zapotrzebowania na silne wrażenia?
- H2. Istnieje zależność skłonności młodzieży do podejmowania ryzykownych zachowań w sieci od nasilenia problemów eksternalizacyjnych?
- H3. Istnieje zależność skłonności młodzieży do podejmowania ryzykownych zachowań w sieci od poziomu funkcjonalności wychowawczej rodziny generacyjnej?
- H4. Funkcjonalność wychowawcza rodziny generacyjnej jest czynnikiem równoważącym (kompensującym) związek indywidualnej dyspozycji do podejmowania zachowań ryzykownych (rozhamowania neurobehawioralnego) ze skłonnością do podejmowania problemowej aktywności w Internecie?
- H5. Funkcjonalność wychowawcza rodziny generacyjnej jest czynnikiem redukującym skłonność do podejmowania problemowej aktywności w sieci u osób obciążonych indywidualną dyspozycją do podejmowania zachowań ryzykownych (rozhamowania neurobehawioralnego)?

Wyżej wymienione hipotezy można weryfikować nie tylko w odniesieniu do globalnego wskaźnika skłonności do ryzykownych zachowań w Internecie, lecz również w odniesieniu do poszczególnych form ryzykownej aktywności w sieci.

Pomiar zmiennych

Skłonność do zachowań ryzykownych w sieci

Do pomiaru tej zmiennej wykorzystaliśmy dwie skale. Pierwsza – zaopatrzona w czterostopniową skalę odpowiedzi (*ani razu – jeden raz – parę razy – wiele razy*) punktowanych od 1 do 4 – opisywała częstość występowania wy-

²⁴ Użyte terminy „zarywanie” i „hejtowanie” mają charakter kolokwialny. Autorzy zdecydowali się na ich użycie z uwagi na to, że są zrozumiałe dla respondentów – stanowią element codziennego słownika osób badanych.

szczególnością zachowań problemowych w ostatnich trzech miesiącach. Druga – zaopatrzona w pięciostopniową skalę odpowiedzi (od 1 = zdecydowanie nie do 5 = zdecydowanie tak) określała subiektywną ocenę prawdopodobieństwa podjęcia przez jednostkę tych samych form aktywności w okresie najbliższych trzech miesięcy. Cztery zachowania były objęte pomiarem: (1) umawianie się na randki przez Internet, (2) „zarywanie” nocy spowodowane korzystaniem z Internetu, (3) „hejtowanie” kogoś za pośrednictwem Internetu, (4) zaniedbywanie nauki spowodowane aktywnością w Internecie. Skłonność do internetowych zachowań ryzykownych oceniano *cząstkowo* (suma z dwóch ocen dotyczących tego samego zachowania) oraz *globalnie* (suma z czterech ocen cząstkowych). Skala globalna jest jednorodna czynnikowo (występuje tylko jeden czynnik o wartości własnej powyżej 1, który wyjaśnia 53% wariancji w analizie metodą głównych komponentów a 37% w analizie metodą czynników głównych. W odniesieniu do skali globalnej możliwe było obliczenie wskaźnika rzetelności wewnętrznej. Wskaźnik ten jest dość niski (alfa Cronbacha = 0,70; średnia interkorelacja = 0,39) ale zadowalający, jeśli wziąć pod uwagę fakt, że obliczany był jedynie z 4 zagregowanych parami itemów. Rzetelność wyliczona z użyciem 8 itemów (4 dotyczących uprzednich zachowań i 4 dotyczących przyszłych zachowań) jest wyraźnie wyższa – wynosi 0,80 (przy niższej interkorelacji – 0,35).

Potrzeba silnych wrażeń

Wykorzystaliśmy cztery itemy dla tej zmiennej zaopatrzone w skalę 4-stopniową. Pochodzą one z kwestionariusza *Brief Sensation Seeking Scale* – *BSSS*. Zostały jednak zmodyfikowane przez Kwiatkowskiego. Oto użyty przez nas zestaw pozycji testowych: *Lubię robić niebezpieczne rzeczy (bardzo pociąga mnie ryzyko)*. *Lubię „ostre” imprezowanie*. *Lubię towarzystwo osób nieprzewidywalnych (mających całkiem „odlotowe” pomysły)*. *Uwielbiam mieć nowe i podniecające doświadczenia, nawet gdy są nielegalne*. Skala jest czynnikowo jednorodna (w analizie metodą czynników głównych i metodą głównych składowych ujawnił się jeden czynnik z wartością własną powyżej 1, wyjaśniający odpowiednio 54% i 68% wariancji). Rzetelność wewnętrzna skali w omawianej próbie jest wysoka (alfa Cronbacha = 0,84; średnia interkorelacja = 0,57).

Problemy eksternalizacyjne/cechy ADHD

Wykorzystaliśmy screeningową skalę stworzoną przez Kwiatkowskiego. Składa się ona z sześciu itemów zaopatrzonych w czterostopniową skalę odpowiedzi od 1 = zdecydowanie nieprawda do 4 = zdecydowanie. Oto lista itemów: *Od dziecka mam więcej energii i większą potrzebę aktywności, niż inne osoby w moim wieku*. *Bezczynność jest dla mnie nie do zniesienia – muszę być w ciągłym ruchu*. *Ludzie mają pretensje, że słucham ich nieuważnie (nie skupiam się, zmieniam temat lub „odpływam” myślami)*. *Jako dziecko miałem(am) trudności z utrzymaniem koncentracji uwagi (np. na lekcjach lub w czasie odrabiania za-*

dań domowych). *W dzieciństwie sprawiałem(am) poważne kłopoty swoim wybuchowym charakterem lub niezdyscyplinowaniem. Określenie „dziecko nadpobudliwe” pasuje do tego, jak zachowywałem(am) się w dzieciństwie.* Trzy pierwsze cechy opisują aktualny sposób funkcjonowania, trzy kolejne dotyczą funkcjonowania w dzieciństwie. Skala jest jednowymiarowa w świetle analizy czynnikowej (wyekstrahowany metodą czynników głównych jeden czynnik wyjaśnia 30% wariancji wyników skali, użycie metody głównych komponentów prowadzi do struktury dwóch ukośnych czynników pierwotnych z jednym czynnikiem nadrzędnym). Rzetelność skali mierzoną współczynnikiem Cronbacha można uznać za zadowalającą (alfa = 0,72; średnia interkorelacja = 0,31).

Indeks indywidualnej dyspozycji do podejmowania zachowań ryzykownych

Stworzyliśmy go jako sumę z potrzeby silnych wrażeń i problemów ekstermalizacyjnych. Nie wyliczaliśmy rzetelności wewnętrznej dla tej miary, uznając, że jeśli dwa jej komponenty omówione wyżej mają zadowalającą rzetelność (0,84 i 0,72) a oba są silnie skorelowane ($r = 0,59$), to cały indeks można uznać za rzetelne narzędzie pomiarowe. Indeks był wyliczany z dwóch wartości wystandardyzowanych (Z_{score}) jako ich suma poddana ponownie standaryzacji.

Funkcjonalność rodziny generacyjnej

Narzędzie opisane w innym miejscu (Kwiatkowski 2016, 2018) zbudowane jest z dwunastu stwierdzeń: *Moja rodzina potrafiła bardzo szybko zorganizować się w odpowiedzi na pojawiające się trudności. W mojej rodzinie rodzice uczyli mnie dogadywania się i załatwiania spraw z ludźmi. Istniały w mojej rodzinie jasne reguły, których wszyscy starali się przestrzegać. W mojej rodzinie dzieci byłem/am zachęcany/a do wypowiedzania własnego zdania istotnych sprawach rodzinnych. W mojej rodzinie panowała atmosfera przyjazna i spokojna. W mojej rodzinie była przynajmniej jedna osoba dorosła, od której zawsze mogłem/am uzyskać pomoc w trudnych sytuacjach. W mojej rodzinie był ktoś, kto umiał poprawić złe samopoczucie innych osób lub rozładować napięcie. Dorosłe osoby z mojej rodziny miały czas i umiejętności, by skutecznie pomóc mi w nauce. W mojej rodzinie były tradycje, których istotą było robienie czegoś razem. W mojej rodzinie rodziców i mnie łączyło upodobanie do podobnych form spędzania czasu wolnego. W mojej rodzinie istniało bardzo silne poczucie wspólnoty i jedności. W mojej rodzinie oboje rodzice mocno angażowali się w wychowanie mnie i opiekę nade mną.* Część stwierdzeń określa resiliencję systemu rodzinnego a część jakość celowych działań opiekuńczych i wychowawczych w rodzinie. Stwierdzenia zaopatrzone są w 4-stopniową skalę odpowiedzi od 1 = zdecydowanie nieprawda do 4 = zdecydowanie prawda. Skala jest jednowymiarowa w świetle analizy czynnikowej. Rzetelność wewnętrzna skali w oma-

wianej próbie okazała się bardzo wysoka (alfa Cronbacha = 0,91; średnia interkorelacja = 0,48).

Próba

W założeniu próba miała być wybierana w sposób losowy. Jednak wobec licznych odmów ze strony placówek próby nie udało się spełnić warunku losowości, tak w zakresie wyboru szkół, w których prowadzone były badania, jak i w zakresie wyboru uczniów z poszczególnych placówek – w istocie badaliśmy klasy wskazane przez dyrektorów lub pedagogów w szkołach, które wyraziły zgodę na przeprowadzenie badań. Fakt ten implikuje ostrożną interpretację uzyskanych wyników. W próbie znalazło się 674 uczniów. Średni wiek respondenta wyniósł 18,43 (odchylenie standardowe = 2,50). Są to uczniowie szkół średnich i zawodowych z terenu województwa dolnośląskiego. W próbie dominują kobiety (60%). Ponad 33% respondentów na stałe mieszka na wsi, 35% – w mieście małym lub średniej wielkości a 32% mieszka w dużym mieście. Wyższe wykształcenie ma 33% matek naszych respondentów, wykształcenie średnie – 41%, zawodowe – 24% a podstawowe – 2% (w przypadku ojców wartości wynoszą odpowiednio: 27%, 35%, 34%, 3%).

Rezultaty badań

Analiza danych została przeprowadzona za pomocą programu *Statistica*. Z dostępnych tam opcji wykorzystano trzy: analizę korelacji według wzoru Pearsona, analizę regresji wielokrotnej i analizę regresji czynnikowej. Ta ostatnia technika służyła do wykazania istotności efektów interakcji zmiennych niezależnych. W tej analizie interakcje testowane są poprzez utworzenie zestawu dwóch zmiennych niezależnych (czynników) wraz z ich iloczynem jako trzecią zmienną niezależną. Jeśli ów iloczyn w równaniu regresji ujawnia się jako istotny predyktor zmiennej zależnej, to uznaje się, że tworzące go czynniki oddziałują na zmienną zależną w interakcji (czyli jeden czynnik modyfikuje związek drugiego ze zmienną zależną).

Tabela 1 zawiera zestaw korelacji między wszystkimi zmiennymi uwzględnionymi w naszym badaniu. Wszystkie korelacje Pearsona okazały się istotne statystycznie ($p < 0,05$). Ważny jest przy tym znak korelacji, który pozwolił odnieść wyniki do postawionych pierwszych czterech hipotez. Interesujące są przede wszystkim cztery korelacje ogólnej skłonności do zachowań ryzykownych w sieci: (1) z problemami eksternalizacyjnymi (0,30), z (2) potrzebą silnych wrażeń (0,40), (3) z ogólną skłonnością do zachowań ryzykownych, czyli rozhamowaniem neurobehawioralnym (0,39) oraz (4) z funkcjonalnością wy-

chowawczą rodziny generacyjnej (-0,28). Trzy pierwsze korelacje są dodatnie, co oznacza, że pozostają w zgodzie z treścią pierwszej i drugiej hipotezy. Czwarta – ujemna korelacja – jest natomiast zgodna z hipotezą trzecią. Można więc stwierdzić, że im większe jest nasilenie potrzeby stymulacji oraz problemów eksternalizacyjnych, tym bardziej jest prawdopodobne angażowanie się młodzieży w aktywność ryzykowną w sieci. Można również stwierdzić, że im wyższa jest funkcjonalność wychowawcza rodziny generacyjnej, tym mniej nasilone wskaźniki angażowania się w aktywność ryzykowną w sieci. Analiza danych z tabeli 1 pozwala powyższe wnioski odnieść nie tylko do ogólnej skłonności do podejmowania ryzyka w sieci, lecz przyjąć je również w odniesieniu do poszczególnych czterech form ryzykownej aktywności w sieci.

Tabela 1. Statystyki opisowe i korelacje Pearsona poszczególnych zmiennych uwzględnionych w analizach (N = 674)

Table 1. Descriptive statistics and Pearson correlations of the particular variables included in the analyses (N = 674)

Zmie nna	Śred- nia	SD	RZY Y	rand	zary	hejt	zani	ekst	stym	roz h	funk
RZY	13,83	5,85	1	0,49	0,8	0,75	0,82	0,30	0,4	0,39	-0,28
rand	2,87	1,54	-	1	0,22	0,19	0,21	0,25	0,28	0,29	-0,19
zary	4,12	2,34	-	-	1	0,4	0,55	0,18	0,29	0,26	-0,21
hejt	3,16	2	-	-	-	1	0,55	0,25	0,32	0,32	-0,15
zani	3,68	2,1	-	-	-	-	1	0,20	0,30	0,27	-0,27
ekst	12,08	3,62	-	-	-	-	-	1	0,59	0,90	-0,11
stym	8,93	3,37	-	-	-	-	-	-	1	0,88	-0,15
roz h	x	x	-	-	-	-	-	-	-	1	-0,15
funk	36,3	8,36	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Objaśnienia. Średnia = średnia arytmetyczna, SD = odchylenie standardowe, x = nie obliczono, RZY = zaangażowanie w aktywność ryzykowną w sieci, rand = umawianie się na randki przez Internet, zary = „zarywanie” nocy z powodu Internetu, hejt = „hejtowanie” w Internecie, zani = zaniedbywanie nauki z powodu Internetu, ekst = problemy eksternalizacyjne, stym = poszukiwanie wrażeń, rozh = neurobehawioralne rozhamowanie (suma ekst + stym), funk = funkcjonalność wychowawcza rodziny generacyjnej. Wszystkie korelacje w tabeli są istotne ($p < 0,05$).

Źródło: Opracowanie własne.

Explanations: Mean = arithmetic mean, SD = standard deviation, x = not calculated, RZY = engagement in risk behaviour online, rand = online dating, zary = staying up all night to be online, hejt = online “hating”, zani = neglecting to study to be online, ekst = externalisation problems, stym = sensation seeking, rozh = neurobehavioral disinhibition (ekst + stym), funk = upbringing functionality of the family of origin. All the correlations in the table are significant ($p < 0,05$).

Source: Developed by the author.

Z faktu, że generalna dyspozycja do podejmowania zachowań ryzykownych (rozhamowanie neurobehawioralne) jest dodatnio powiązana ze skłonnością do ryzykownej aktywności w sieci, podczas gdy funkcjonalność rodziny generacyjnej powiązana jest z nią ujemnie, wynika potwierdzenie modelu równoważenia (kompensowania) ryzyka (Hipoteza 4). Uzupełnieniem powyższych danych jest analiza regresji wielokrotnej (por. Tab. 2) uwzględniająca trzy potencjalne predyktory skłonności do zachowań ryzykownych w sieci: potrzebę stymulacji, problemy eksternalizacyjne/ADHD oraz funkcjonalność rodziny. Z analizy tej wynika, że dwie z trzech zmiennych są tu istotnie predyktywne – *potrzeba stymulacji* (skorelowana dodatnio) oraz *funkcjonalność rodziny* (skorelowana ujemnie). Problemy eksternalizacyjne okazały się nieistotne w regresji, choć w analizie korelacji były znaczące dla zmiennej zależnej. Prawdopodobnie stosunkowo silna korelacja potrzeby wrażeń i problemów eksternalizacyjnych ($r = 0,59$) jest przyczyną „wypadnięcia” tej drugiej zmiennej z równania regresji jako słabszego korelatu zmiennej zależnej. W tym kontekście celowe wydaje się powiązanie potrzeby wrażeń i nasilenia problemów eksternalizacyjnych w jedną – sumaryczną – miarę. Można ją interpretować jako wskaźnik *neurobehawioralnego rozhamowania*, którego istotą jest deficyt kontroli jednostki nad impulsywnymi motywacjami do poszukiwania gratyfikacji.

Tabela 2. Skłonność młodzieży do podejmowania zachowań ryzykownych w sieci a problemy eksternalizacyjne, poszukiwanie wrażeń i funkcjonalność rodziny generacyjnej – analiza regresji wielokrotnej (N = 674)

Table 2. The tendency of young persons to engage in risk behaviours online and externalisation problems, sensation seeking, and the functionality of the family of origin – multiple regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do podejmowania zachowań ryzykownych w Internecie	Statystyki		
	Beta	t	p
Problemy eksternalizacyjne	0,080	1,88	0,061
Poszukiwanie wrażeń	0,323	7,59	0,000
Funkcjonalność rodziny	-0,224	-6,48	0,000
			$R^2_{\text{poprawiony}} = 0,213$

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Kolejne tabele (por. Tab. 3–7) przedstawiają rezultaty analizy regresji czynnikowej, która była wykorzystana do sprawdzenia hipotezy piątej – o protekcyjnym znaczeniu funkcjonalności wychowawczej rodziny pochodzenia. Protekcja polega na modyfikowaniu przez funkcjonalność rodziny zależności zaangażowania w ryzykowną aktywność w Internecie od ogólnej dyspozycji do podejmowania ryzyka (rozhamowania neurobehawioralnego).

Tabela 3 pokazuje istotność interakcji indywidualnej predyspozycji z funkcjonalnością rodziny, obserwowanej względem ogólnej (zagregowanej) miary angażowania się młodzieży w ryzykowną aktywność w sieci. Po wprowadzeniu do równania regresji iloczynu obu predyktorów, można zaobserwować, że funkcjonalność wychowawcza rodziny generacyjnej traci samodzielną predyktywność wobec ogólnej skłonności do podejmowania ryzyka w Internecie.

Tabela 3. Neurobehawioralne rozhamowanie i funkcjonalność wychowawcza rodziny a ogólna miara skłonności młodzieży do podejmowania ryzyka w sieci – analiza regresji czynnikowej (N = 674)

Table 3. Neurobehavioral disinhibition and the upbringing functionality of the family, and the general measurement of the tendency of young persons to take risk online – factorial regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do podejmowania zachowań ryzykownych w Internecie	Statystyki		
	Beta	t	p
A. Rozhamowanie neurobehawioralne	0,71	5,11	0,000
B. Funkcjonalność wychowawcza rodziny	0,06	0,50	0,617
Interakcja A x B	-0,43	-2,63	0,009
			R ² _{poprawiony} = 0,208

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Tabela 4. Neurobehawioralne rozhamowanie i funkcjonalność wychowawcza rodziny a skłonność młodzieży do podejmowania umawiania się na randki za pomocą sieci – analiza regresji czynnikowej (N = 674)

Table 4. Neurobehavioral disinhibition and the upbringing functionality of the family, and the tendency of young persons to date online – factorial regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do umawiania się na randki za pośrednictwem Internetu	Statystyki		
	Beta	t	p
A. Rozhamowanie neurobehawioralne	0,39	2,64	0,009
B. Funkcjonalność wychowawcza rodziny	-0,06	-0,46	0,643
Interakcja A x B	-0,15	-0,84	0,403
			R ² _{poprawiony} = 0,105

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Tabela 5. Neurobehawioralne rozhamowanie i funkcjonalność wychowawcza rodziny a skłonność młodzieży do „zarywania” nocy w wyniku aktywności w sieci – analiza regresji czynnikowej (N = 674)

Table 5. Neurobehavioral disinhibition and the upbringing functionality of the family, and the tendency of young persons to stay up all night to be online – factorial regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do „zarywania” nocy w wyniku aktywności w Internecie	Statystyki		
	Beta	t	p
A. Rozhamowanie neurobehawioralne	0,50	3,38	0,001
B. Funkcjonalność wychowawcza rodziny	0,04	0,31	0,759
Interakcja A x B	-0,32	-1,83	0,068
$R^2_{\text{poprawiony}} = 0,100$			

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Tabela 6. Neurobehawioralne rozhamowanie i funkcjonalność wychowawcza rodziny a skłonność młodzieży do „hejtowania” w sieci – analiza regresji czynnikowej (N = 674)

Table 6. Neurobehavioral disinhibition and the upbringing functionality of the family, and the tendency of young persons to “hate” online – factorial regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do „hejtowania” w Internecie	Statystyki		
	Beta	t	p
A. Rozhamowanie neurobehawioralne	0,64	4,35	0,000
B. Funkcjonalność wychowawcza rodziny	0,17	1,38	0,167
Interakcja A x B	-0,41	-2,36	0,019
$R^2_{\text{poprawiony}} = 0,116$			

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Tabela 7. Neurobehawioralne rozhamowanie i funkcjonalność wychowawcza rodziny a skłonność młodzieży do zaniedbywania nauki z powodu aktywności w sieci – analiza regresji czynnikowej (N = 674)

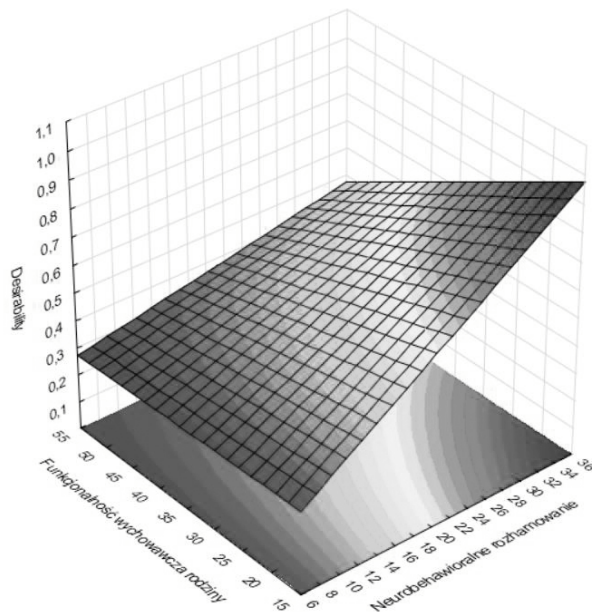
Table 7. Neurobehavioral disinhibition and the upbringing functionality of the family, and the tendency of young persons to neglect studying to be online – factorial regression analysis (N = 674)

Predyktory skłonności do zaniedbywania nauki w wyniku aktywności w Internecie	Statystyki		
	Beta	t	p
A. Rozhamowanie neurobehawioralne	0,53	3,60	0,000
B. Funkcjonalność wychowawcza rodziny	-0,00	-0,00	0,996
Interakcja A x B	-0,35	-2,02	0,043
$R^2_{\text{poprawiony}} = 0,208$			

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

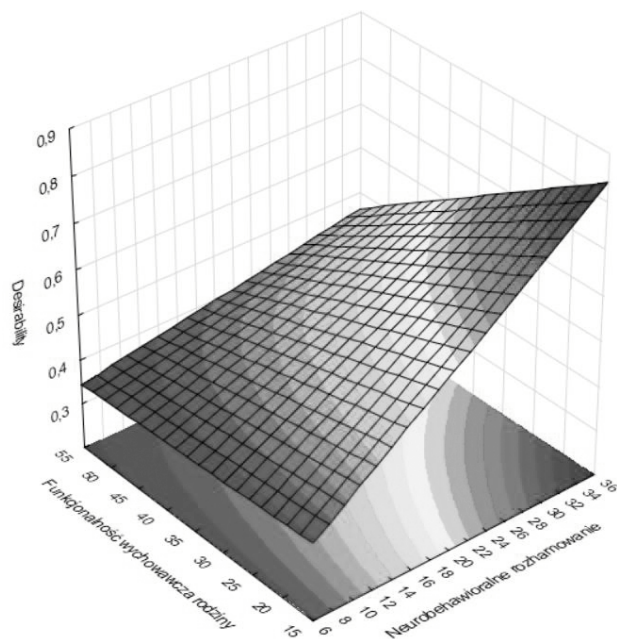
Kształt wykresu powierzchniowego (por. Rys. 1) potwierdza, że rzeczywiście mamy do czynienia ze zjawiskiem protekcji, ponieważ wysoka funkcjonalność wychowawcza rodziny pozwala obserwować obniżenie aktywności ryzykownej w sieci u młodzieży obciążonej wysokim poziomem neurobehawioralnego rozhamowania do poziomu typowego dla młodzieży bez rozhamowania. Interakcja ta, w kontekście nieistotności efektu głównego funkcjonalności rodziny pozwala uznać, że model protekcyjny w omawianym zakresie lepiej objaśnia pozytywną rolę funkcjonalności wychowawczej rodziny generacyjnej, aniżeli model równoważenia ryzyka.

Rys. 1. Wykres powierzchniowy obrazujący interakcję neurobehawioralnego rozhamowania z funkcjonalnością wychowawczą rodziny generacyjnej względem ogólnej zagregowanej miary skłonności do zachowań ryzykownych w sieci (ilustracja zależności zawartej w tabeli 3). Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 1. Surface graph presenting the interaction of neurobehavioral disinhibition with the functionality of upbringing in the family of origin in relation to the general aggregate measure of the tendency to engage in risk behaviour online (illustration of the dependence included in Table 3). Source: Developed by the author.

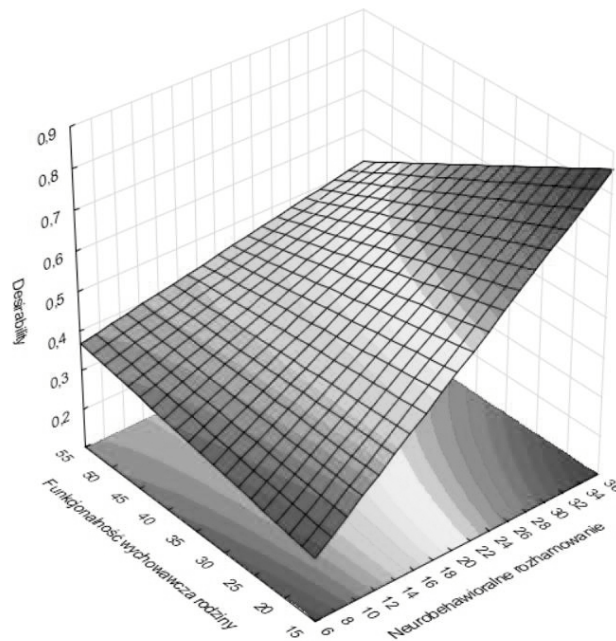
Tabele 4–7 prezentują analizy dla czterech różnych form aktywności ryzykownej w Internecie jako zmiennych zależnych. Wynika z nich, że efekty interakcyjne rozhamowania i funkcjonalności rodziny są istotne w odniesieniu do „hejtowania” w sieci ($p = 0,019$) i zaniedbywania nauki z powodu aktywności w Internecie ($p = 0,043$) oraz bliskie istotności w odniesieniu do praktyk „zarywania nocy” w wyniku aktywności w sieci ($p = 0,068$).

Rys. 2. Wykres powierzchniowy obrazujący interakcję neurobehawioralnego rozhamowania z funkcjonalnością wychowawczą rodziny generacyjnej względem miary skłonności do zarywania nocy wskutek aktywności w Internecie (ilustracja zależności zawartej w tabeli 5). Źródło: Opracowanie własne.

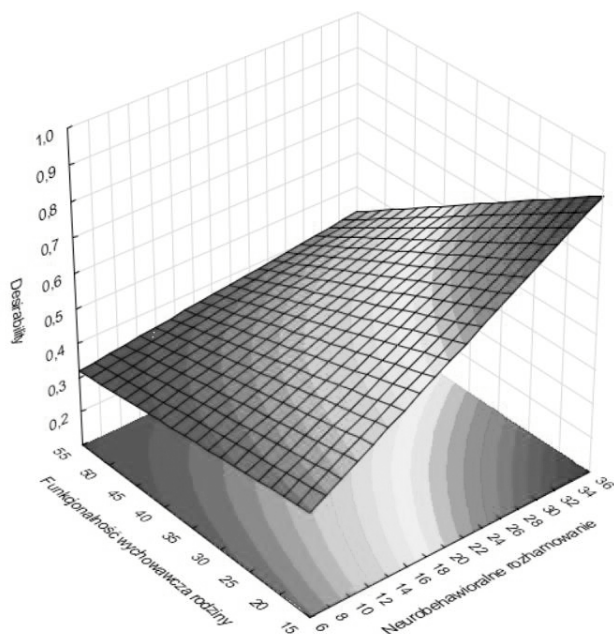
Fig. 2. Surface graph presenting the interaction of neurobehavioral disinhibition with the functionality of upbringing in the family of origin in relation to the measure of the tendency to stay up all night to be online (illustration of the dependence included in Table 5). Source: Developed by the author.

Wykresy powierzchniowe (por. Rys. 2–4) obrazujące wyżej wymienione interakcje są podobne do wykresu 1, opisującego interakcję tych samych zmiennych, ale względem ogólnej skłonności do zachowań ryzykownych w sieci. W odniesieniu do umawiania się na randki za pośrednictwem Internetu, efekt interakcji obu predyktorów był nieistotny statystycznie (wykres zatem pominięto).

Rys. 3. Wykres powierzchniowy obrazujący interakcję neurobehawioralnego rozhamowania z funkcjonalnością wychowawczą rodziny generacyjnej względem miary skłonności do „hejtowania” w Internecie (ilustracja zależności zawartej w tabeli 6). Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 3. Surface graph presenting the interaction of neurobehavioral disinhibition with the functionality of upbringing in the family of origin in relation to the general aggregate measure of the tendency to “hate” online (illustration of the dependence included in Table 6). Source: Developed by the author.

Rys. 4. Wykres powierzchniowy obrazujący interakcję neurobehawioralnego rozhamowania z funkcjonalnością wychowawczą rodziny generacyjnej względem miary skłonności do zaniedbywania nauki w wyniku aktywności w Internecie (ilustracja zależności zawartej w tabeli 7). Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 4. Surface graph presenting the interaction of neurobehavioral disinhibition with the functionality of upbringing in the family of origin in relation to the measure of the tendency to neglect studying to be online (illustration of the dependence included in Table 7). Source: Developed by the author.

Wnioski

Badania wykazały dodatnią zależność angażowania się w aktywność ryzykowną w sieci od rozhamowania neurobehawioralnego (zoperacjonalizowanego jako suma wskaźników potrzeby silnych wrażeń i problemów eksternalizacyjnych) oraz ujemną zależność tej tendencji behawioralnej od funkcjonalności wychowawczej rodziny generacyjnej (w analizach korelacji i w analizie regresji wielokrotnej). Poza tym, analizy regresji czynnikowej pozwoliły zaobserwować protekcyjne oddziaływanie funkcjonalności wychowawczej rodziny w relacji pomiędzy rozhamowaniem neurobehawioralnym a skłonnością do podejmowania zachowań ryzykownych w Internecie. Osoby z wysokim nasileniem cechy neurobehawioralnego rozhamowania, pochodzące z rodzin o wysokiej funkcjonalności wychowawczej (co oznacza wysoką resiliencję systemu rodzinnego

oraz wysoką jakość celowych oddziaływań na dzieci – autorytatywne rodzicielstwo), ujawniają skłonność do podejmowania ryzyka w Internecie na poziomie porównywalnym z osobami bez cech rozhamowania, podczas gdy niska funkcjonalność rodziny, w skojarzeniu z wysokim poziomem neurobehawioralnego rozhamowania, wyraźnie podwyższa wskaźniki ryzykowej aktywności internetowej młodzieży. Wyniki te są zgodne z modelem teoretycznym opisywanym jako *model redukcji ryzyka*. Nie zaobserwowano natomiast związku funkcjonalności rodziny ze wskaźnikami podejmowania ryzykownych zachowań w sieci wśród osób o niskim poziomie rozhamowania (poziom ryzykowej aktywności jest tu niski, bez względu na poziom funkcjonalności rodziny). Wyniki naszych badań pozwalają oczekiwać pozytywnych rezultatów profilaktyki zorientowanej na wzmacnianie funkcji opiekuńczych i wychowawczych rodziny. Oddziaływaniami tego rodzaju należałoby objąć rodziny posiadające dzieci w wieku preadolescencji. Odrębnym wyzwaniem dla profilaktyki jest postępowanie w odniesieniu do dzieci i młodzieży, które są temperamentalnie predysponowane do podejmowania aktywności ryzykowej (rozhamowane) i jednocześnie pochodzą z rodzin o obniżonej funkcjonalności wychowawczej (nie oznacza to, że muszą to być rodziny dotknięte patologią). Z naszych badań wynika, że ryzyko doznania szkód rozwojowych w wyniku problemowej aktywności Internetowej jest w przypadku tych osób wyraźnie podwyższone.

Bibliografia

- Aboujaoude E., *Problemowe użytkowanie internetu – przegląd literatury*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2010, nr 19.
- Achenbach T.M., Ivanova M.Y., Rescorla L.A., Turner L.V., Althoff R.R., *Internalizing/externalizing problems: Review and recommendations for clinical and research applications*, „Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry” 2016, nr 55(8).
- Baumrind D., *Effective parenting during the early adolescent transition*, [w:] P.A. Cowan i M. Hetherington (red.), *Family transitions*, Erlbaum, Hillsdale 1991.
- Baumrind D., *Current patterns of parental authority*, „Developmental Psychology Monographs” 1971, nr 4.
- Black K. i Lobo M., *A conceptual review of family resilience factors*, „Journal of Family Nursing” 2008, nr 14(1).
- Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
- Cloninger C.R., Svrakic D.M., Przybeck T.R.C., *A psychobiological model of temperament and character*, „Archives of General Psychiatry” 1993, nr 50.
- Daitzman R., Zuckerman M., *Disinhibitory sensation seeking, personality and gonadal hormones*, „Personality and Individual Differences” 1980, nr 1(2).
- Garnezy N., Masten A.S., Tellegen A., *The study of stress and competence in children: a building block for developmental psychopathology*, „Child Development” 1984, nr 55.

- Henry C.S., Sheffield Morris A., Harrist A.W., *Family resilience: Moving into the third wave*, „Family Relations” 2015, nr 64(1).
- Horvath P., Zuckerman M., *Sensation seeking, risk appraisal, and risky behaviour*, „Personality and individual differences” 1993, nr 14(1).
- Izdebski P., Kotyśko M., *Problemowe korzystanie z nowych mediów*, [w:] B. Habrat (red.), *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2016.
- Jessor R., *Risk behavior in adolescence: a psychosocial framework for understanding and action*, „Journal of Adolescent Health” 1991, nr 12(8).
- Jessor R., Jessor S., *Problem behavior and psychological development a longitudinal study of youth*, Academic Press, New York 1977.
- Jessor R., Van Den Bos J., Vanderryn J., Costa F.M., Turbin M.S., *Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change*, „Developmental Psychology” 1995, nr 31(6).
- Juszczak S., *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Kirisci L., Tarter R.E., Reynolds M., Vanyukov M., *Individual differences in childhood neurobehavior disinhibition predict decision to desist substance use during adolescence and substance use disorder in young adulthood: A prospective study*, „Addictive Behaviors” 2006, nr 31.
- Kumpfer K.L., Alvarado R., *Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors*, „American Psychologist” 2003, nr 58(6–7).
- Kumpfer K.L., Alvarado R., Whiteside H.O., *Family-based interventions for substance use and misuse prevention*, „Substance Use & Misuse” 2003, nr 38(11–13).
- Kumpfer K.L., Molgaard V., Spoth R., *The Strengthening Families Program for the prevention of delinquency and drug use*, „Preventing childhood disorders, substance abuse, and delinquency” 1996, nr 3.
- Kumpfer K.L., Turner C.W., *The social ecology model of adolescent substance abuse: Implications for prevention*, „International Journal of the Addiction” 1990–1991, nr 25(4A).
- Kwiatkowski P., *Rodzinne i temperamentalne uwarunkowania zachowań problemowych młodzieży*, [w:] A. Kamiński i M. Dobijański (red.), *Uzależnienia jako wyzwanie dla współczesnego pedagoga resocjalizacyjnego*, Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Resocjalizacji i Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Warszawa 2018.
- Kwiatkowski P., *Resiliencja rodziny jako źródło pozytywnej adaptacji młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. XIII (1/2016).
- Kwiatkowski P., *Pracownicy w rozwojowych ścieżkach zdrowia. O wypaleniu z perspektywy koncepcji resilience*, [w druku].
- Masten A.S., Monn A.R., *Child and family resilience: A call for integrated science, practice, and professional training*, „Family Relations” 2015, nr 64(1).
- Olson D., *FACES IV and the circumplex model: Validation study*, „Journal of Marital and Family Therapy” 2011, nr 37(1).
- Ostaszewski K. (red.), *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017.

- Ostaszewski K., *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*. Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2014.
- Ostaszewski K., *Podstawy teoretyczne profilaktyki zachowań problemowych młodzieży*, [w:] M. Deptuła (red.), *Diagnostyka, profilaktyka i socjoterapia w teorii i praktyce pedagogicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005.
- Ostaszewski K., *Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży*, [w:] *Czynniki chroniące młodzież 15-letnią przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. Raport z badań HBSC 2006*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2006.
- Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Pospiszyl K., *Psychopatia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985.
- Steinberg L., *A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking*, „Developmental Review” 2008, nr 28(1).
- Steinberg L., *Risk taking in adolescence new perspectives from brain and behavioral science*, „Current Directions in Psychological Science” 2007, nr 16(2).
- Steinberg L., Elmen J.D., Mounts N.S., *Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents*, „Child Development” 1989, nr 60(6).
- Tarter R.E., Kirisci L., Mezzich A., Cornelius J.R., Pajer K., Vanyukov M., Gardner W., Blackson T., Clark D., *Neurobehavioral disinhibition in childhood predicts early age at onset of substance use disorder*, „American Journal of Psychiatry” 2003, nr 160(6).
- Walsh F., *Family resilience: A developmental systems framework*, „European Journal of Developmental Psychology” 2016, nr 13(3).
- Walsh F., *Family resilience: A framework for clinical practice*, „Family Process” 2003, nr 42(1).
- Wawrzak-Chodaczek M., *Środki masowego przekazu a społeczne kształtowanie rzeczywistości*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, eMPi2, Poznań 1997.
- Zuckerman M., *Sensation seeking: A comparative approach to a human trait*, „Behavioral and brain sciences” 1984, nr 7(3).
- Zuckerman M., *P-Impulsive sensation seeking and its behavioral, psychophysiological and biochemical correlates*, „Neuropsychobiology” 1993, nr 28.